

4. Miljö, klimat och jämställdhet

Av Docent Ulrika Gunnarsson Östling

Denna text ingår i en skriftserie om genus och jämställdhet som har tagits fram av forskare vid KTH inom ramen för KTH:s arbete med att integrera kunskap om jämställdhet, mångfald och lika villkor i utbildningen. Syftet med skriftserien är att i tillgänglig form sprida kunskap från genusforskningen inom olika ämnesområden som är relevanta för KTH:s studenter, doktorander och lärare.

Den här texten beskriver hur miljöfrågor hänger samman med frågor om feminism och jämställdhet. Här beskrivs hur miljörörelsen redan från början handlade om en kamp om perspektiv och om vilka sätt som är bra och rättvisa för att hushålla med resurser. Texten belyser feminismens syn på hållbarhetsfrågor och slutligen presenteras även könsuppdelad statistik för att illustrera hur kvinnor respektive män påverkar miljön.

Överlevnadsfrågor

Miljöfrågorna var viktiga överlevnadsfrågor långt innan vi började benämna dem "miljöfrågor". Den första pamfletten mot dålig stadsluft kom redan på 1600-talet liksom det första upproppet mot avskogning– båda i Storbritannien (Radkau, 2014). Men dessa händelser representerade ingen rörelse, utan det vi idag benämner "miljörörelsen" är sprungen ur en rad olika sakfrågor och förhållningssätt till naturen. I slutet av 1700-talet spreds ett larm om skogsförstörelse och brist på virke över Europa. Det här resulterade i en kamp om perspektiv om hur gemensamma resurser bäst skulle skötas. Det var även i det tyska skogsbruket som begreppet hållbarhet började användas runt år 1800 och vid samma tid började ekonomen Thomas Malthus tala om tillväxtens gränser, särskilt befolkningstillväxt. Malthus bok *An Essay on the Principle of Population* förde fram teorin om att om inga politiska åtgärder vidtas så kommer befolkningen bli större än tillgången på livsmedel. Frågor om naturens resurser och hur de ska förvaltas och fördelas är alltså gamla. När vi idag ibland får höra att 'nu vet vi allt vi behöver veta, vi måste bara agera för att rädda klimatet', så behöver vi påminnas om att det finns olika uppfattningar om bra

lösningar och vilken natur som är viktig att bevara. Frågan om vem som har rätt att påverka naturen är central.

Miljödiskursen och kvinnorna

Den moderna miljörörelsen föddes kring år 1900. Det var då som städernas miljöproblem blev riktigt påtagliga – det stank och luften var fylld av smog. På 1960-talet kom Rachel Carsons (1962) bok *Tyst vår*, som varnade för användningen av bekämpningsmedel, särskilt DDT, och boken kom att bli en bästsäljare. Miljörörelsen tog fart och miljöfrågorna hamnade snart på den internationella arenan, bland annat genom FN-konferensen i Stockholm 1972, *The United Nations Conference on the Human Environment*. Det var också vid den här tiden som miljö gick från att betyda omgivning till att få en ekologisk innebörd och handla om samspel mellan olika levande organismer inklusive människan.

Samtidigt väcktes ett intresse för kvinnors särskilda koppling till miljöfrågan, bland annat genom Ester Boserups publicering *Woman's Role in Economic Development*. Boken blev en viktig ögonöppnare och påverkade bland annat FNs arbete. Boserup var en pionjär när det gäller att dokumentera den arbetsbörda som länge legat på kvinnor som utför det mesta hushållsarbetet, införskaffandet och tillagandet av mat samt insamling av vatten och bränsle i Afrika söder om Sahara. Kvinnor har alltid varit viktiga i jordbruket, särskilt bortom företagets kommersiella jordbrukssystem, men det togs inte hänsyn till detta i tidigare ekonomisk teori och utvecklingspraxis. Kvinnors arbete osynliggjordes liksom betydelsen av deras arbete för samhällets utveckling. Boserup satte fingret på detta och hävdade även att det utvecklingsarbete som leddes av västländer i utvecklingsländer minskade status och möjligheter för kvinnor.

I en rapport om mänsklig utveckling, *Human Development Report*, som publicerades 1995, presenterades tidsanvändningsdata för att visa att kvinnor i genomsnitt arbetar fler timmar än män, vilket Boserup lyft långt tidigare. Globala institutioner som Världsbanken och FN har sedan dess arbetat med att lyfta fram och visa betydelsen av kvinnors aktiviteter. Jämställdhetsintegrering, *gender mainstreaming*, är numer en etablerad strategi som innebär att jämställdhet ska vara en del av det ordinarie arbetet inom alla politiska områden och beslut. Under 1990-talet kopplades kön mer och mer till miljö och hållbar utveckling, vilket exempelvis syntes vid FN-konferenser om miljö och utveckling 1992 och vid FNs fjärde konferens om kvinnor 1995. Det ansågs viktigt att involvera kvinnor i beslut som rör miljön på alla nivåer, att genusperspektiv integreras i policyer och program för hållbar utveckling och att utvecklings- och miljöpolicyer ska utvärderas vad gäller effekter på kvinnor. Det konstaterades också att kvinnor har en viktig roll i hållbar utveckling vad gäller konsumtion och produktion och metoder för förvaltning av naturresurser, men även för innovation och handlingskraft på lokal nivå.

Ekofeminism

Även på andra håll lyftes kvinnors särskilda koppling till miljö och utveckling. Begreppet ekofeminism myntades av den franska aktivisten och skribenten Françoise d'Eaubonne på 1970-talet och snappades snart upp av feministiska forskare i USA som visade att samhällets underordning av kvinnor har många likheter med exploateringen av naturen. Förtrycket av kvinnor och natur ansågs sammanvävt och budskapet från forskare var att kvinnorörelsen och den ekologiska rörelsen behöver förenas. Carolyn Merchant ses som en av grundarna till ekofeminismen. I boken *Naturens död: Kvinnan, ekologin och den vetenskapliga revolutionen* (1980) utforskas den vetenskapliga revolutionen utifrån ett feministiskt och ekologiskt perspektiv. Frågan om hur västerländsk kultur förvandlades från att vörda jorden som en levande organism, en livgivande moder, till en maskin som kontrolleras av människor/män analyseras. Det finns ett urgammalt samband mellan kvinnor och natur, en anknytning som återfinns i alla kulturer, språkområden och historiska skiften. Sambandet utforskas i boken genom att Merchant granskar bandet mellan kvinna och natur som uppstod när den moderna vetenskapen och ekonomin tog form på 1500- och 1600-talen. Synen på vetenskapen som en framgångsmarkör utmanas och istället hävdas att den bidragit till den ekologiska krisen, utnyttjande av naturen och nedvärdering av kvinnor. Merchant betonar betydelsen av miljörelsens vision om att leva inom naturens kretslopp, i balans med naturen och utan ett ständigt ökat exploaterande. Vandana Shiva, en indisk forskare och aktivist, är en välkänd representant för uppfattningen att marginalisering av kvinnor och förstörelse av naturen går hand i hand. Hon är kritisk till den globala marknadsekonomin, det västerländska utvecklingsparadigmet, teknikfokus, moderniseringen och miljöförstörelsen men även mot samhällets förtryck av kvinnor. Shiva menar att vi måste se människan som en del av naturen istället för att människan ska frigöra sig från naturen.

Ekofeminism har fått kritik från flera håll, bl.a. för att den representerar ett amerikanskt och västerländskt perspektiv. Men ekofeministiskt tänkande har också beskrivits som utopiskt, och att detta kan vara en fördel. Lucy Sargisson t.ex. hävdar att utopiska tänkare och utopier är inspirerande. Utopier erbjuder fantasifulla alternativ till verkliga politiska och sociala dilemman och de är kreativa uttryck för en politisk önskan. De är intellektuellt utmanande och tvärdisciplinära. Ekofeminismens utopi kan beskrivas som ett levnadssätt i samklang med naturen, och behandlar teman som flöden, cykler och rytmer. Den har med andra ord ett annat uttryck än den dominerande tanken om linjär utveckling. Ekofeminism erbjuder en vision om människor och natur som sammanlänkade. I en retrospektiv betraktelse av *Naturens död* uttrycker Merchant 2006, i likhet med detta, att ett sätt att förhålla sig till dualismen natur/kultur är att fokusera relationen mellan produktion och reproduktion och att inte beskriva naturen som en kvinna. Människan har ett partnerskap med naturen där båda är aktiva parter. Merchant och andra

ekofeministiska forskare har också belyst att den socialt konstruerade sammankopplingen av kvinna och natur inte är statisk utan föränderlig.

Ekofeminism är inte den enda typen av feminism som kopplar samman miljöfrågor och frågor om kön, rättvisa och makt. I boken *Feminist Political Ecology* (1996) listas flera feministiska riktningar som också inkluderar miljö. Dessutom har miljörelsen i allmänhet börjat handskas med jämställdhetsfrågor, särskilt genom att inkludera kvinnor på ett liberalfeministiskt vis, vilket betyder att fokus är på lika rättigheter att delta oavsett kön. Ett nytt konceptuellt ramverk, feministisk politisk ekologi, utvecklas i boken för att förstå och tolka lokala upplevelser i en tid av förändring vad gäller både miljö och ekonomi. På vilket sätt som kön, klass och kultur påverkar vår förståelse av och intresse för miljö analyseras. En mindre modernistisk ansats för att skydda miljön förespråkas. Feministisk politisk ekologi har också visat hur många kvinnorörelser är engagerade i miljöfrågor och ifrågasätter vanliga sätt att tänka kring ekonomi och livsstil. De reflekterar kring hur en mångfald av samhällen kan leva på ett grönt och rättvis sätt.

Maktperspektiv på miljö

I den här texten har frågor om makt kommit upp explicit på några ställen, men det är också något som genomsyrar texten implicit. Det handlar om frågan om vem/vilka som har möjlighet att påverka den dominerande synen på natur, på utveckling och på vad som är bra lösningar till miljöfrågor. Tekniska lösningar förespråkas ofta idag, men det kan också handla om att exempelvis konsumera mindre av jordens resurser. Forskning visar att kvinnor och män som kategorier delvis ser på naturen på olika vis, de påverkar miljön på olika vis och de påverkas på olika sätt av miljöförstöringar. Även om kategorierna kvinna/man inte är homogena grupper, så är det en indelning för vilken det ofta förekommer statistik. Och vad visar den statistiken?

Det finns skillnader både i hur män och kvinnor påverkar miljön och hur de drabbas av miljöproblem. OECD (2021) visar på många könsbaserade skillnader, t.ex. utsätts män för mer luftförorening utomhus och kvinnor för mer luftföroreningar inomhus. OECD har visat hur kvinnor drabbas mer av klimatförändringar. Som exempel nämns bland annat värmeböljan i början av 2000-talet i Frankrike som ledde till en för tidig död för 15 000 människor, och där dödstalen var 75% högre för kvinnor än för män. En studie i Sverige visar att mäns konsumtion orsakar mer koldioxidutsläpp än kvinnors. Män kör mer bil än kvinnor. I Sverige visar resedata från 2020 att män använder bil nästan 26 kilometer per person och dag medan det för kvinnor uppgår till knappt 17 kilometer per dag (Trafikanalys, 2021).

Kvinnor är, enligt Europeiska Investeringsbankens senaste klimatundersökning, beredda att förändra sin livsstil mer för att bekämpa klimatförändringarna, än män. Samtidigt visar en ny svensk studie av Nicole Kling som bygger på djupintervjuer med samboende heterosexuella par att kvinnligt kodade miljöstrategier, som att avstå miljöfarliga aktiviteter som att äta kött och flyga, ses som ett överdrivet

miljöengagemang medan manligt kodade, så som att investera i grön teknik i form av exempelvis elbilar och solceller ses som mer eftersträvansvärda.

Men även om det är så att kvinnor påverkar miljön mindre än män, så gäller det att inte glömma andra rättviseperspektiv. Om vi tänker på de planetära gränserna, så innebär detta att det finns gränser för hur mycket vi kan påverka naturen. Vi har bara ett jordklot och det har ekologiska gränser. Det finns många länder som har en långt mindre påverkan på jorden än vad Sverige har. Chancel och Piketty (2015) pekar på att utsläpp växer med inkomst. Höginkomsttagare släpper generellt sett ut mer än de som tjänar mindre. Den fattiga delen av världen står för väldigt liten del av utsläppen, men kommer drabbas hårt av klimatförändringar.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis har texten pekat på hur miljöfrågan redan från början handlade om en kamp om perspektiv kring hur det gemensamma ska skötas. När miljöproblemen blev alltmer påtagliga tog miljørörelsen fart och de hamnade på den internationella arenan, bland annat genom FN-konferensen i Stockholm 1972. Vid denna tid uppmärksammades också könade orättvisor kopplade till miljö och utveckling, och hur den utveckling som leddes av väst minskade kvinnors möjligheter i utvecklingsländer genom att den bortsåg från kvinnors koppling till jordbruket bortom det kommersiella jordbruket. Globala institutioner som Världsbanken och FN började senare lyfta fram och visa betydelsen av kvinnors aktiviteter.

Inom forskningen myntades begreppet ekofeminism på 1970-talet, ett fält som belyser att samhällets underordning av kvinnor har många likheter med exploateringen av naturen. Människors koppling till naturen behöver förtydligas och förstärkas för att inte överutnyttja naturens resurser. Detta är en idé som nu vunnit stark mark med hjälp av begreppet socioekologiska system, det vill säga att de sociala och ekologiska systemen är sammanvävda och beroende av varandra. Det genomsyrar forskningen om de planetära gränserna, även om den inte brukar tillskrivas som feministisk. Efter ekofeminism har flera strömningar av miljöaktivism och forskning inkluderat genus- och feministiska perspektiv på olika vis. Återigen framträder att många kvinnorörelser är engagerade i miljöfrågor och ifrågasätter dominerande synsätt på ekonomi och livsstil. Feministisk miljöforskning och aktivism vill alltså visa på andra möjliga utvecklingar – utvecklingar där jorden inte överutnyttjas och överexploateras. Miljöfrågan är i mångt och mycket en fråga om hur gemensamma resurser bäst ska skötas och det behövs fortfarande såväl ett genusperspektiv som andra rättviseperspektiv på miljöfrågan.

Ange följande referens när du refererar till denna text:

Gunnarsson Östling, Ulrika (2021) Miljö, klimat och jämställdhet. *KTHs skriftserie om genus och jämställdhet, nr 4*. Tillgängligt på:
<https://www.kth.se/om/equality/necessaren-larande-for-jamstalldhet-mangfald-och-lika-villkor/filmer-och-texter-1.1139358>

Referenser

Carlsson Kanyama, Annika; Nässén, Jonas and Benders, René (2021) Shifting expenditure on food, holidays, and furnishings could lower greenhouse gas emissions by almost 40%, *Journal of Industrial Ecology* 2021;1–15,
<https://doi.org/10.1111/jiec.13176>

Carson, Rachel (1962). *Silent Spring*. Houghton Mifflin.

European Investment Bank (2021) *The EIB Climate Survey: The climate crisis in a COVID-19 world: calls for a green recovery. Third edition, 2020-2021*. Luxembourg.
https://www.eib.org/attachments/thematic/the_eib_climate_survey_2020_2021_en.pdf

Gaard, Greta (2011). *Ecofeminism Revisited: Rejecting Essentialism and Re-Placing Species in a Material Feminist Environmentalism*. *Feminist Formations*, Summer 2011, Vol. 23, No. 2 (Summer 2011), pp. 26-53

Gates, B. T. (1996) "A Root of Ecofeminism: Ecoféminisme." *Interdisciplinary Studies in Literature and Environment*, vol. 3, no. 1, Oxford University Press, 1996, pp. 7–16, <http://www.jstor.org/stable/44085413>.

Gunnarsson-Östling, U. (2013). "Mellan ekologi och tillväxt: miljöpolitiska handlingsprogram i Stockholm 1976-2012" i Nilsson, T (red) *Du sköna nya stad: Privatisering, miljö och EU i Stockholmspolitiken*. Stockholm: Stockholmia förlag, 2013, p. 117-160.

Harcourt, Wendy och Nelson, Ingrid L. (eds) (2015). *Practising feminist political ecologies: Moving beyond the 'green economy'*. Zed books, London.

Kling, Nicole (2021) *Med tanke på miljön*. Arena Idé. Rapporten kan laddas ner från www.arenaide.se/rapporter

Sargisson, Lucy (2001) What's Wrong with Ecofeminism, Environmental Politics, 10:1, 52-64, DOI: 10.1080/714000513

Merchant, Carolyn. "The Scientific Revolution and The Death of Nature." Isis, vol. 97, no. 3, 2006, pp. 513–533. JSTOR, www.jstor.org/stable/10.1086/508090. Accessed 12 Aug. 2021.

OECD (2021), Gender and the Environment: Building Evidence and Policies to Achieve the SDGs, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/3d32ca39-en>.

Chancel, Lucas and Piketty, Thomas (2015) Carbon and inequality: from Kyoto to Paris: Trends in the global inequality of carbon emissions (1998-2013) & prospects for an equitable adaptation fund. Paris School of Economics.
<http://wid.world/document/chancel-l-piketty-t-carbon-and-inequality-from-kyoto-to-paris-wid-world-working-paper-2015-7/>

Radkau, Joachim (2014) The Age of Ecology. A Global History. Polity.

Raivio, Magdalena (2014) Gudinnefeminister: Monica Sjöös och Starhawks berättande - subjektsskonstruktion, idéinnehåll och feministiska affiniteter. Fakulteten för humaniora och samhällsvetenskap, Religionsvetenskap, Doktorsavhandling, Karlstads Universitet, 2014:4.

Rocheleau, D., Thomas-Slayter, B. and Wangari, E. (eds) (1996) Feminist political ecology: global issues and local experiences. Routledge. London.

Shiva, Vandana. 1988. Staying alive: women, ecology, and development. London: Zed Books.

Trafikanalys (2021) Resvanor i Sverige 2020. <https://www.trafa.se/static/img/ico-report.png>

Turner, B. L. and Marina Fischer-Kowalski (2010) Ester Boserup: An interdisciplinary visionary relevant for sustainability. Proceedings of the National Academy of Sciences Dec 2010, 107 (51) 21963-21965; DOI: 10.1073/pnas.1013972108

UN (1992) United Nations Conference on Environment & Development, Rio de Janeiro, Brazil, 3 to 14 June 1992, AGENDA 21.
<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>

UN (1995) The United Nations Fourth World Conference on Women. Beijing, China - September 1995. Action for Equality, Development and Peace. PLATFORM FOR ACTION. <https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/envIRON.htm>

van der Meulen Rodgers, Yana (2010), "Woman's Role in Economic Development",
International Journal of Social Economics, Vol. 37 No. 4, pp. 339-340.
<https://doi.org/10.1108/03068291011025282>)